

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «ЧОПЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF CHOPENKO v. UKRAINE)**

(Зава № 17735/06)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

15 січня 2015 року

ОСТАТОЧНЕ

15/04/2015

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Чопенко проти України»

Європейський суд з прав людини (колишня П'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Марк Віллігер (*Mark Villiger*), Голова,
Ангеліка Нуссбергер (*Angelika Nußberger*),
Боштьян М. Зупанчіч (*Boštjan M. Zupančič*),
Ганна Юдківська (*Ganna Yudkivska*),
Андре Потоцький (*André Potocki*),
Поль Лемменс (*Paul Lemmens*),
Алеш Пейхал (*Aleš Pejchal*), судді,

та Клаудія Вестердік (*Claudia Westerdiek*), Секретар секції,
після обговорення за зачиненими дверима 2 грудня 2014 року
постановляє таке рішення, що було ухвалено у той день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 17735/06), яку 14 квітня 2006 року подав до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянин України, пан Валерій Григорович Чопенко (далі – заявник).

2. Інтереси заявника, якому було надано юридичну допомогу, представляв пан А.Н. Дятлов, юрист, який практикує у м. Нікополь, Україна. Уряд України (далі – Уряд) представляла його Уповноважений, на останніх етапах провадження – пані Наталія Севостьянова, з Міністерства юстиції України.

3. Заявник стверджував, зокрема, що кримінальне провадження щодо нього було несправедливим у зв'язку з порушенням його прав на захист та особисту участь у розгляді його справи судом апеляційної інстанції.

4. 17 жовтня 2011 року про заяву було повідомлено Уряд.

5. 10 грудня 2013 року Палата вирішила згідно з підпунктом «с» пункту 2 Правила 54 Регламенту Суду, що сторонам слід запропонувати надати подальші письмові зауваження щодо прийнятності та суті заяви.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6. Заявник народився у 1970 році. Наразі він відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі у м. Дніпропетровськ.

7. 23 червня 2005 року дівчину, О.К., було знайдено підвішеною за шию на дереві у лісопосадці біля автобусної зупинки. Також було виявлено, що у неї зникли мобільний телефон, сережки та каблучка і що незадовго до смерті у неї був статевий акт.

8. Близько 14 год 27 червня 2005 року працівники Апостолівського районного відділу Управління Міністерства внутрішніх справ України в Дніпропетровській області для допиту у зв'язку з розслідуванням смерті О.К. доправили заявника до відділу міліції

9. Того ж дня заявник написав явку з повинною, згідно з якою у другій половині дня 22 червня 2005 року він зустрів О.К. на автобусній зупинці та запропонував їй вступити з ним у статевий акт у лісі неподалік. О.К. погодилася на його пропозицію та після акту добровільно віддала свої каблучку та сережки. Коли заявник збирався піти, вона пригрозила заявити, що її зґвалтували та пограбували. Щоб уникнути цього, заявник схопив її за шию; О.К., лишаючись живою, втратила свідомість, а він забрав її мобільний телефон та залишив місце події.

10. За твердженнями заявника, з 27 до 28 червня 2005 року він перебував під вартою в міліції без будь-якого офіційного протоколу затримання та без повідомлення його родичів.

11. 28 червня 2005 року слідчий прокуратури Апостолівського району Дніпропетровської області відібрав у заявника пояснення і той надав додаткові деталі своєї зустрічі з О.К. Заявник стверджував, що після того, як вона втратила свідомість, він взяв шнурок від її парасолі, зав'язав його навколо її шиї та підвісив потерпілу на дереві. Свідчення заявника було зафіксовано на формулярі під заголовком «Пояснення», який не згадував про жодне кримінальне провадження щодо заявника, але у якому зазначалося, що заявника було повідомлено про його право за статтею 63 Конституції не давати покази щодо себе.

12. У невстановлений час того ж дня слідчий прокуратури Апостолівського району Дніпропетровської області порушив щодо заявника кримінальну справу за підозрою у вчиненні умисного вбивства без обтяжуючих обставин за ознаками злочину, передбаченого частиною 1 статті 115 Кримінального кодексу України, та повідомив заявника про його право на правову допомогу. Пізніше він склав протокол затримання, згідно з яким заявника було затримано в якості підозрюваного у цю дату о 18 год 15 хв у приміщенні прокуратури.

13. Після затримання заявнику призначили безоплатного захисника, М., і у її присутності його офіційно допитували як підозрюваного з 18 год 35 хв до 20 год 50 хв. Під час допиту заявник здебільшого повторив свої попередні покази.

14. Того ж дня заявник добровільно передав працівникам міліції золоту каблучку, яка, як потім підтвердили родичі потерпілої, належала О.К. Телефон, що належав О.К., також було вилучено у помешканні заявника або передано ним добровільно.

15. 1 липня 2005 року Апостолівський районний суд Дніпропетровської області обрав заявнику запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. З матеріалів справи випливає, що постанову не було оскаржено.

16. 2 липня 2005 року заявник, якого допитували у присутності М., повідомив додаткові деталі щодо його статевого контакту з О.К. Він також стверджував, що усі його зізнання були добровільними і органи влади не чинили на нього жодного тиску з метою примусити його написати явку з повинною. Розкайвшись у своїх злочинах, заявник поранив себе кінцем кулькової ручки, намагаючись перерізати вени та вчинити самогубство, але сусід по камері завадив йому це зробити.

17. 5 липня 2005 року заявникові замість М. у рамках надання безоплатної правової допомоги було призначено іншого захисника, Ш.

18. Того ж дня заявника доставили на місце злочину і він у присутності Ш. взяв участь у відтворенні обстановки і обставин подій.

19. 6 липня 2005 року заявника обстежив судово-медичний експерт, який виявив тілесне ушкодження на передній поверхні його лівого ліктьового суглобу, завдане приблизно 1 липня 2005 року. Судово-медичний експерт також зафіксував, що, за твердженнями заявника, тілесне ушкодження було завдано самим заявником і він не зазнавав жорстокого поводження працівників органів влади ані під час його затримання, ані під час тримання під вартою.

20. 7 липня 2005 року заявнику було пред'явлено обвинувачення у вчиненні умисного вбивства. Того ж дня його в присутності Ш. допитали як обвинуваченого і він підтвердив свої попередні свідчення.

21. 12 серпня 2005 року заявника помістили у психіатричну лікарню для оцінки його психічного стану, і він перебував там до 9 вересня 2005 року. За твердженнями заявника, впродовж цього періоду йому давали психотропні лікарські засоби.

22. 23 вересня 2005 року дії заявника було перекваліфіковано на умисне вбивство за обтяжуючих обставин за ознаками злочину, передбаченими частиною 2 статті 115 Кримінального кодексу України, згвалтування та розбій.

23. 26 вересня 2005 року замість призначеного у рамках надання безоплатної правової допомоги захисника Ш. до провадження було допущено нового захисника, Н., з яким родина заявника уклала

договір. Того ж дня заявник під час допиту у присутності Н. заявив, що він є невинуватим, та відмовився надавати будь-які додаткові пояснення.

24. Восени 2005 року апеляційний суд Дніпропетровської області (далі – обласний суд), який діяв як суд першої інстанції, розпочав розгляд справи заявника.

25. Під час судового розгляду заявник заявив про свою невинуватість. Він стверджував, що 27 червня 2005 року зізнався у вбивстві О.К. внаслідок жорстокого психологічного та фізичного поводження з ним працівниками міліції; насправді ж він ніколи не бачив О.К. 22 червня 2005 року він придбав мобільний телефон, каблучку та сережки у незнайомої особи на вулиці.

26. 16 грудня 2005 року обласний суд визнав заявника винним у зґвалтуванні, крадіжці, розбої та вбивстві за обтяжуючих обставин. Суд посилався на різні джерела доказів, включаючи визнавальні покази заявника, надані ним 27 червня 2005 року та впродовж подальшого розслідування, покази свідків, результати судово-медичних, а також судово-імунологічної експертиз. Суд залишив без задоволення скарги заявника на жорстоке поводження як безпідставні та призначив йому покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

27. 21 грудня 2005 року заявнику вручили копію вироку обласного суду від 16 грудня 2005 року.

28. 10 січня 2006 року заявник подав касаційну скаргу на цей вирок. Він наполягав на своїй невинуватості та стверджував, що 27 червня 2005 року працівники міліції били його та застосовували до нього електричний струм з метою зламати його психологічний опір та примусити його зізнатися у вчиненні вбивства, а також що вони погрожували підкинути його дружині наркотичні засоби, у разі якщо він відмовиться співпрацювати.

29. Згодом (8 лютого, 2, 6 та 9 березня 2006 року) заявник подавав доповнення до касаційної скарги, у яких оскаржував вагомість різних джерел доказів, на які суд посилався при визнанні заявника винним. Заявник також скаржився, що йому не надали можливість зв'язатися зі своїми родичами або отримати доступ до захисника до проведення його першого допиту, і що йому під час психіатричної експертизи давали психотропні лікарські засоби. Він також стверджував, що Н., захисник, з яким родина заявника уклала договір, недобросовісно виконував свої обов'язки. Зокрема, він рідко навідував заявника і взагалі не брав участь у касаційному провадженні.

30. 20 січня 2006 року заявнику було вручено виправлену копію вироку від 16 грудня 2005 року, оскільки у попередній копії було виявлено деякі технічні помилки.

31. 17 лютого 2006 року заявник звернувся до Верховного Суду України з клопотанням про виклик його для дачі пояснень під час розгляду касаційної скарги.

32. 6, 14 та 28 березня 2006 року заявник подавав інші клопотання про виклик його для дачі пояснень під час розгляду касаційної скарги. Він також звертався до Верховного Суду України з клопотанням про проведення судового засідання з обов'язковою участю його першого захисника, М., та зазначав, що він ніколи не відмовлявся від її послуг і не знав, чому її було відсторонено від участі у провадженні.

33. 27 березня 2006 року Верховний Суд України відмовив у задоволенні клопотання заявника про виклик його для дачі пояснень під час розгляду його касаційної скарги, встановивши, що воно було подано з порушенням встановленого законодавством місячного строку.

34. 14 квітня 2006 року заявник повторно подав клопотання про виклик його для дачі пояснень під час розгляду його касаційної скарги, стверджуючи, що остаточну копію вироку йому було вручено лише 20 січня 2006 року і він подав клопотання впродовж місяця з цієї дати.

35. 18 квітня 2006 року Верховний Суд України провів судові засідання у справі заявника. Ані заявник, ані його захисник не були присутні на судовому засіданні.

36. Того ж дня Верховний Суд України залишив касаційну скаргу заявника без задоволення, а вирок – без змін. Суд зазначив, зокрема, що доказів жорстокого поводження із заявником або порушення його права на захист у спосіб, несумісний з його правом на справедливий суд не було. Він також зазначив, що у матеріалах справи було достатньо доказів вини заявника, включаючи визнавальні покази заявника, надані у присутності його захисників. Згідно з текстом ухвали прокурор, присутня у судовому засіданні, заперечила проти задоволення скарги заявника та просила залишити вирок без змін.

37. У різні дати після винесення йому вироку заявник безуспішно скаржився до різних установ, включаючи органи прокуратури та Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, на стверджуване жорстоке поводження з ним, неналежне виконання своїх обов'язків захисником Н., а також інші стверджувані порушення його процесуальних прав.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Конституція України 1996 року

38. У відповідних положеннях Конституції зазначено таке:

Стаття 59

«Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.»

Стаття 63

«Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.»

В. Кримінальний кодекс України 2001 року

39. Згідно з частиною 1 статті 115 Кримінального кодексу України умисне вбивство карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років. Відповідно до частини 2 статті 115 Кримінального кодексу України умисне вбивство за обтяжуючих обставин, вказаних у цій частині, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

С. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року (втратив чинність 19 листопада 2012 року)

40. Статтею 45 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року у редакції станом на час подій передбачалося, що участь захисника під час провадження дізнання, досудового слідства і розгляду кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою, коли, серед іншого, можливим покаранням є довічне позбавлення волі. У ній також вказано, що у такому випадку участь захисника має забезпечуватися з моменту затримання особи або пред'явлення їй обвинувачення.

41. У відповідній частині чинних до 7 лютого 2006 року положень щодо розгляду кримінальної справи судом касаційної інстанції зазначено таке:

Стаття 383. Судові рішення, які можуть бути перевірені в касаційному порядку

«У касаційному порядку можуть бути перевірені:

1) вироки, ухвали і постанови апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції;

...»

Стаття 386. Строки касаційного оскарження і внесення касаційного подання

«Касаційні скарги і подання на судові рішення, зазначені у частині першій статті 383 цього Кодексу, можуть бути подані протягом одного місяця з моменту проголошення вироку чи оголошення ухвали або постанови, які оскаржуються; а засудженим, який перебуває під вартою, ... в той же строк з моменту вручення йому копії вироку чи постанови.»

Стаття 391. Особи, які беруть участь у розгляді справи в касаційному порядку

«... Клопотання засудженого, який утримується під вартою, про виклик його для дачі пояснень при касаційній перевірці судових рішень, визначених у частині першій статті 383 цього Кодексу, є обов'язковим для суду касаційної інстанції.

Учасники судового розгляду, що з'явилися у судові засідання, мають право давати пояснення.»

Стаття 395. Обсяг перевірки справи касаційним судом

«Касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними в справі і додатково поданими матеріалами в тій частині, в якій воно було оскаржене. ...»

Стаття 396. Результати розгляду справи судом касаційної інстанції

«У результаті касаційного розгляду справи суд приймає одне з таких рішень:

- 1) залишає вирок, ... без зміни, а касаційні скарги чи подання – без задоволення;
- 2) скасовує вирок ... і направляє справу на нове розслідування або новий судовий або апеляційний розгляд;
- 3) скасовує вирок ... і закриває справу;
- 4) змінює вирок...»

Стаття 398. Підстави для скасування або зміни вироку, ухвали чи постанови

«Підставами для скасування або зміни вироку, ухвали, постанови є:

- 1) істотне порушення кримінально-процесуального закону;
- 2) неправильне застосування кримінального закону;
- 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого.

Вирок апеляційного суду, постановлений ним як судом першої інстанції, може бути скасований або змінений і в зв'язку з однобічністю, неповнотою дізнання, досудового чи судового слідства або невідповідністю висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи.

...»

42. 12 січня 2006 року Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України», який набрав чинності

7 лютого 2006 року, статтю 391 було змінено шляхом внесення до її першої частини такого рядка: «якщо воно подане в межах строку на касаційне оскарження».

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 ТА ПІДПУНКТУ «С» ПУНКТУ 3 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІДСУТНІСТЮ ДОСТУПУ ДО ЗАХИСНИКА НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ВІДСУТНІСТЮ У ЗАЯВНИКА МОЖЛИВОСТІ ВЗЯТИ УЧАСТЬ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ ЙОГО КАСАЦІЙНОЇ СКАРГИ

43. Заявник скаржився, що йому не було забезпечено правову допомогу під час допитів на початкових етапах розслідування, і що його було несправедливо позбавлено можливості брати участь у розгляді справи судом касаційної інстанції. Він посилався на пункт 1 та підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, у відповідних частинах яких зазначено таке:

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який ... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. ...

...

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

...

(с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

...»

A. Прийнятність

44. Уряд не надав жодних зауважень щодо прийнятності вищенаведених скарг.

45. Суд зазначає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Тому вони мають бути визнані прийнятними.

В. Суть

1. Доступ до захисника

46. Заявник стверджував, що у порушення основних гарантій справедливого суду він зізнався у вчиненні злочинів, яких не вчиняв. Він стверджував, що 27 червня 2005 року працівники міліції без будь-яких процесуальних документів помістили його під варту та шляхом катувань отримали від нього визнавальні покази. Наступного дня у прокуратурі слідчий неофіційно допитав його і свавільно зафіксував його визнавальні покази на формулярі «Пояснення». Лише після отримання «пояснень» слідчі органи процесуально закріпили його статус підозрюваного та затриманого, ознайомили його з його процесуальними правами та призначили захисника у рамках надання безоплатної правової допомоги. Проте під час допиту в якості підозрюваного у присутності цього захисника він боявся заявляти про свою невинуватість, оскільки вважав, що призначений міліцією захисник не захоче добросовісно представляти його інтереси і, якщо заявник не співпрацюватиме зі слідством, то після повернення до місця тримання його під вартою зазнає жорстокого поводження. Більше того, станом на час подій його допитували як підозрюваного у вчиненні умисного вбивства без обтяжуючих обставин. Він не міг передбачити того, що слідство, яке вже мало істотну інформацію про деталі вчинення злочину, згодом змінить обвинувачення на умисне вбивство за обтяжуючих обставин, зґвалтування та розбій. Коли обвинувачення було змінено таким чином і заявник отримав доступ до захисника, з яким було укладено договір у приватному порядку, він відмовився від своїх визнавальних показів та заявив про свою невинуватість. Проте визнавальні покази відіграли вирішальну роль у визнанні його винним, оскільки інших прямих доказів його причетності до злочину не було. Оскільки первинні визнавальні покази було отримано у порушення основних процесуальних гарантій і вони вплинули на подальшу стратегію його захисту, він вважав, що національні суди мали виключити ці покази з доказової бази.

47. Уряд заперечив проти аргументів заявника. Уряд зазначав, що заявник спочатку підозрювався та обвинувачувався у вчиненні умисного вбивства без обтяжуючих обставин. Таке обвинувачення згідно з національним законодавством не вимагало обов'язкової присутності захисника. Проте заявнику у день його затримання було призначено захисника, М., і він добровільно надав визнавальні покази у її присутності. Згодом заявник неодноразово добровільно надавав визнавальні покази у присутності як захисника М., так і у присутності призначеного замість неї захисника Ш. На час подій заявник не скаржився на виконання обов'язків будь-ким з цих захисників. Більше того, він звернувся до Верховного Суду України з клопотанням про

виклик його першого захисника, М., для участі у розгляді його касаційної скарги. Це підтверджувало цілковиту довіру заявника до неї. Тому не можна стверджувати, що визнавальні покази заявника було надано у порушення його права не свідчити проти себе або права на захист. За таких обставин у національних судів не було підстав для вилучення визнавальних показів з доказової бази. Більше того, національні суди ґрунтували свої рішення на інших численних джерелах доказів, включаючи покази свідків, висновки судово-медичних експертиз та речові докази.

48. Суд нагадує, що навіть якщо першочерговою метою статті 6 Конвенції у тому, що стосується кримінального провадження, є забезпечення справедливого розгляду «судом», уповноваженим встановлювати обґрунтованість «будь-якого висунутого... кримінального обвинувачення», це не означає, що стаття не застосовується до досудового провадження. Отже, стаття 6 Конвенції – особливо її пункт 3 – може застосовуватися ще до того, як справу передано до суду, якщо та тільки тією мірою, якою справедливість суду може бути підірвана початковим недотриманням її положень (див. рішення у справах «Імбріюшія проти Швейцарії» (*Imbrioscia v. Switzerland*), від 24 листопада 1993 року, п. 36, Series A № 275; «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*) [ВП], заява № 46221/99, п. 131, ECHR 2005-IV; та «Сальдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*) [ВП], заява № 36391/02, п. 50, ECHR 2008). Суд також нагадує, що гарантії підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції є конкретними аспектами права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у пункті 1 цього положення, які повинні враховуватися у будь-якій оцінці справедливості провадження (див. рішення від 30 травня 2013 року у справі «Мартін проти Естонії» (*Martin v. Estonia*), заява № 35985/09, п. 94). Крім того, першочерговим завданням Суду за пунктом 1 статті 6 Конвенції є оцінка загальної справедливості кримінального провадження (див. в якості нещодавнього джерела рішення у справах «Такске проти Бельгії» (*Taxquet v. Belgium*) [ВП], заява №. 926/05, п. 84, ECHR 2010, з відповідним посиланнями у ньому; «Аль-Хаваджа та Тагері проти Сполученого Королівства» (*Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*) [ВП], заяви № 26766/05 та № 22228/06, ECHR 2011; та наведене вище рішення у справі «Мартін проти Естонії» (*Martin v. Estonia*), там само).

49. Суд зазначає, що хоча право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективну юридичну допомогу захисника, який, у разі необхідності, призначається офіційно, не є абсолютним, воно є однією з основних ознак справедливого судового розгляду (див. рішення у справі «Кромбах проти Франції» (*Krombach v. France*), заява № 29731/96, п. 89, ECHR 2001-II). Як правило, доступ до захисника має надаватися з першого допиту підозрюваного працівниками міліції,

за винятком випадків, коли за конкретних обставин відповідної справи продемонстровано, що існують вагомі підстави для обмеження такого права (див. вищенаведене рішення у справі «Сальдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*) [ВП], п. 55). Право на захист як таке буде неоправно порушено, якщо визнавальні покази, отримані від особи під час допиту правоохоронними органами за відсутності захисника, використовуватимуться з метою її засудження (там само).

50. Повертаючись до фактів цієї справи, Суд зазначає, що перший офіційний допит заявника як підозрюваного у вчиненні умисного вбивства О.К. відбувся 28 червня 2005 року у присутності захисника, М. Проте із тверджень заявника випливає - і це не було спростовано Урядом, - що за день до допиту заявника вже було поміщено під варту без складання відповідного протоколу і допитано щодо його причетності до відповідного вбивства. Як випливає з матеріалів справи, 27 червня 2005 року заявник написав у відділі міліції явку з повинною, засвідчивши свою причетність до вчинення злочину щодо О.К. Крім того, 28 червня 2005 року заявника у прокуратурі допитав слідчий, який зафіксував його детальні визнавальні покази як «пояснення». Час проведення цих допитів не встановлено. Проте за відсутності жодних пояснень від Уряду Суд погоджується з версією заявника, згідно з якою допити проводилися ще до його офіційного затримання того дня.

51. Із цього випливає, що на підставі вищезазначених принципів, закріплених практикою Суду, заявник мав право на доступ до адвоката під час допитів 27 та 28 червня 2005 року. Проте у ці дати заявника було допитано за відсутності захисника, а будь-якого офіційного документу, який би підтверджував, що перед допитом заявника було повідомлено про його право на юридичну допомогу, немає. Ґрунтуючись на фактах цієї справи, Суд не вбачає жодних вагомих причин, що виправдовують таке обмеження права заявника на доступ до захисника. Із цього випливає, що впродовж відповідного періоду цього права дотримано не було.

52. Стосовно тверджень заявника про те, що його визнавальні покази слід було вилучити з доказової бази, Суд зазначає, що заявник неодноразово надавав визнавальні покази у присутності двох захисників і не відмовлявся від них, доки до провадження не було допущено третього захисника. Також немає доказів, що початкові визнавальні покази, надані заявником за відсутності захисника, було отримано внаслідок жорсткого поводження або під загрозою його застосування. З іншого боку, Суд зазначає, що тоді, коли заявник добровільно надав початкові визнавальні покази, він міг не повністю усвідомлювати їхню значущість, оскільки пред'явлені йому спершу обвинувачення стосувалися лише умисного вбивства без обтяжуючих обставин. Коли їх змінили на обвинувачення у вчиненні умисного

вбивства за обтяжуючих обставин, зґвалтування та розбою, заявник вирішив – можливо, за порадою свого захисника - не давати свідчень і згодом відмовився від своїх визнавальних показів. Ще більш важливим є те, що початкові визнавальні покази, які, як зазначалося вище, було отримано у порушення права заявника на правову допомогу, становили частину матеріалів справи. Отже, ці покази вплинули на хід слідства та встановили рамки, у яких мав будуватися захист заявника. Із цього випливає, що, незважаючи на те, чи вирішив заявник відмовитися від визнавальних показів, чи дотримуватися їх, початкове порушення його права на захист не могло бути виправлено самим лише подальшим наданням йому правової допомоги. Для виправлення зазначеного порушення потрібні були додаткові заходи відповідних органів влади.

53. Проте національні суди посилалися на визнавальні покази заявника як на основну підставу для визнання його винним і не вжили заходів за його скаргами на порушення права на захист. Дійсно, визнавальні покази не були єдиною підставою для визнання заявника винним. Проте за відсутності будь-якого судового рішення щодо ролі початкових свідчень, отриманих від заявника у порушення його права на правовий захист та включених до матеріалів справи, це порушення не було виправлено у рамках судового провадження.

54. Вищенаведених міркувань достатньо для того, щоб Суд дійшов висновку про порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції у зв'язку з обмеженням права заявника на доступ до захисника під час його початкового допиту та використанням його визнавальних показів як підстави для визнання його винним.

2. Відсутність можливості взяти участь у засіданні Верховного Суду України

55. Заявник стверджував, що відмова Верховного Суду України у задоволенні його клопотання про виклик його у судове засідання з розгляду його касаційної скарги для дачі пояснень порушила його право на захист та принцип рівності сторін. Заявник зокрема стверджував, що, залишивши клопотання без задоволення у зв'язку з порушенням встановленого строку, Верховний Суд України надто формально розтлумачив чинне законодавство та у будь-якому разі діяв несправедливо. Зокрема, Верховний Суд України не взяв до уваги той факт, що клопотання було подано впродовж місячного строку з дати отримання заявником остаточної виправленої копії вироку суду першої інстанції, а також вирішальне значення, яке мало для нього судове засідання. Насамкінець, заявник підкреслював, що під час касаційного провадження він вже не отримував правову допомогу. Проте прокурор був присутнім під час розгляду справи судом касаційної інстанції і

робив усні заяви. Тому відсутність заявника у касаційному засіданні серйозно підірвала принцип рівності сторін.

56. Уряд не погодився з цим твердженням. Він стверджував, що заявник мав усі можливості для дачі показів під час провадження у суді першої інстанції. Тому його присутність на засіданні суду касаційної інстанції не мала вирішального значення. Насправді, під час цього засідання Верховний Суд України лише розглянув доводи сторін, надані у їхніх письмових зауваженнях, з урахуванням матеріалів справи. Хоча прокурор був присутнім на зазначеному засіданні, він не надав нових документів та не наводив нових аргументів. Отже, принцип рівності сторін не було порушено. Уряд також зазначив, що заявнику вручили копію вироку 21 грудня 2005 року. Таким чином, згідно з чинним процесуальним законодавством він мав подати своє клопотання про виклик його у судове засідання для дачі пояснень під час касаційного розгляду справи до 21 січня 2006 року. Проте, хоча заявник подав свою касаційну скаргу упродовж вищезазначеного строку (10 січня 2006 року), клопотання про виклик його у судове засідання для дачі пояснень він подав лише 17 лютого 2006 року, тобто із значним та необґрунтованим запізненням. Отже, при відмові у задоволенні цього клопотання Верховний Суд України діяв законно та справедливо.

57. У своїх додаткових зауваженнях Уряд повторно зазначив, що заявник надто пізно подав своє клопотання щодо участі у засіданні Верховного Суду України і що таке клопотання було б обов'язковим для Верховного Суду України лише у випадку, якщо б його було подано упродовж строку, відведеного для подання касаційної скарги. Отже заявник мав подати своє клопотання «до 23 січня 2006 року».

58. У відповідь заявник наполягав на тому, що строк для подання його касаційної скарги мав бути продовжений і починатися з 20 січня 2006 року.

59. Суд зауважує, що Верховний Суд України відмовив у задоволенні клопотання заявника про виклик його у засідання суду касаційної інстанції для дачі пояснень на підставі положення процесуального законодавства, що вимагало обов'язкового виклику засудженого, який утримується під вартою, у судове засідання, лише якщо той подав клопотання упродовж одного місяця з дня вручення йому копії вироку суду першої інстанції (див. наведені у пунктах 41 та 42 статтю 386 та 391 Кримінально-процесуального кодексу України).

60. Проте Суд зазначає, що вищезазначений строк для подання клопотання про виклик у судове засідання для дачі пояснень було запроваджено 7 лютого 2006 року, тоді як оскаржуваний вирок у справі заявника було винесено 21 грудня 2005 року, коли такого строку не існувало.

61. Суд також зазначає, що сторони не подавали жодних зауважень щодо впливу таких змін на справу заявника. Проте Суд враховуватиме відповідні зміни у національному законодавстві.

62. У зв'язку з цим Суд повторно зазначає, що до його завдань не належить вирішувати, чи правильно національні суди застосовували національне законодавство у справі заявника. Саме національні органи, зокрема суди, мають вирішувати проблеми тлумачення національного законодавства. Проте Суд повинен перевірити, чи спосіб, в який тлумачиться та застосовується національне законодавство, породжує наслідки, що відповідають принципам Конвенції, як вони тлумачаться у світлі практики Суду (див. рішення у справі «Скордіно проти Італії (№ 1)» (*Scordino v. Italy (no. 1)*) [ВП], заява № 36813/97, пп. 190-191, ECHR 2006-V).

63. Суд також повторює, що статтею 6 Конвенції чітко не передбачено право підсудного у кримінальному провадженні особисто брати участь у судових засіданнях; це право скоріше впливає з більш загального поняття справедливого суду (див., наприклад, рішення від 12 лютого 1985 року у справі «Колоцца проти Італії» (*Colozza v. Italy*), п. 27, Series A № 89). Особиста присутність підсудного не має такого важливого значення для апеляційного розгляду справи, якого вона набуває під час розгляду справи судом першої інстанції (див., наприклад, рішення у справі «Камазінські проти Австрії» (*Kamasinski v. Austria*), від 19 грудня 1989 року, п. 106, Series A № 168).

64. Проте Суд кілька разів вказував, що при встановленні обґрунтованості кримінального обвинувачення особисте заслуховування підсудного має бути загальним правилом. Будь-який відхід від цього принципу має бути винятковим та підлягати обмежувальному тлумаченню (див., наприклад, рішення у справах «Шандор Лайош Кісс проти Угорщини» (*Sándor Lajos Kiss v. Hungary*), заява № 26958/05, п. 22, від 29 вересня 2009 року, та «Попа і Тенесеску проти Румунії» (*Popa and Tănăsescu v. Romania*), заява № 19946/04, п. 46, від 10 квітня 2012 року). Для вирішення питання, чи було обмеження сумісним з Конвенцією, слід, серед іншого, враховувати особливі риси відповідного провадження та спосіб, у який інтереси заявника фактично представлялися та захищалися у суді апеляційної інстанції, особливо з урахуванням характеру питань, які цей суд мав вирішити, а також їхньої важливості для особи, яка подала скаргу (див. рішення у справі «Ермі проти Італії» (*Hermi v. Italy*) [ВП], заява № 18114/02, п. 62, ECHR 2006-XII). Особиста участь підсудного у засіданні суду апеляційної інстанції набуває особливої важливості, коли апеляційний розгляд справи стосується оцінки особистості та характеру підсудного (див., наприклад, рішення від 21 вересня 1993 року у справі «Кремцов проти Австрії» (*Kremzow v. Austria*), п. 67, Series A № 268-B), або якщо підсудний заявляє, що він не вчиняв

інкримінованих йому злочини, і суд апеляційної інстанції має здійснити повну оцінку питання щодо вини або невинуватості підсудного (див. серед інших джерел рішення від 6 липня 2004 року у справі «Дондаріні проти Сан-Маріно» (*Dondarini v. San Marino*), заява № 50545/99, п. 27). Іншими важливими питаннями є те, наскільки засудження є соціальним клеймом, а також чи є предметом спору особиста свобода підсудного (див. серед інших джерел рішення у справах «Бельзюк проти Польщі» (*Belziuk v. Poland*), від 25 березня 1998 року, п. 38, *Reports* 1998-II; «Юссіла проти Фінляндії» (*Jussila v. Finland*) [ВП], заява № 73053/01, п. 43, ECHR 2006-XIV; «Сууріпае проти Фінляндії» (*Suuripää v. Finland*), заява № 43151/02, п. 45, від 12 січня 2010 року; та вищенаведене рішення у справі «Попа і Тенесеску проти Румунії» (*Popa and Tănăsescu v. Romania*)).

65. У будь-якому разі, як впливає з гарантій, закріплених у підпункті «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, – і це є надзвичайно важливим для справедливості системи кримінального судочинства загалом – обвинувачений повинен мати адекватний захист як у суді першої інстанції, так і в апеляційному суді (див. рішення від 22 вересня 1994 року у справі «Лала проти Нідерландів» (*Lala v. the Netherlands*), п. 33, Series A № 297-A). Участь представника прокуратури у засіданні суду апеляційної інстанції, на якому підсудний або його представник були відсутніми, була визнана такою, що порушує право заявника на захист та принцип рівності сторін, що є невід’ємною складовою права на справедливий суд (див., наприклад, наведене вище рішення у справі «Бельзюк проти Польщі» (*Belziuk v. Poland*), п. 38; та рішення у справах «Сінічкін проти Росії» (*Sinichkin v. Russia*), заява № 20508/03, пп. 38-45, від 8 квітня 2010 року; «Піралі Оруджов проти Азербайджану» (*Pirali Orujov v. Azerbaijan*), заява № 8460/07, п. 44, від 3 лютого 2011 року; та «Нефедов проти Росії» (*Nefedov v. Russia*), заява № 40962/04, п. 41-48, від 13 березня 2012 року).

66. Повертаючись до фактів цієї справи, Суд зауважує, що згідно з кримінально-процесуальними нормами, чинними на час подій, при перегляді справи заявника Верховний Суд України був повноважним розглядати питання права та факту, пов’язані як з кримінальною відповідальністю, так і з призначенням покарання. Верховний Суд України мав повноваження розглядати докази з матеріалів справи та додаткові документи, надані йому безпосередньо сторонами. Після такого розгляду Верховний Суд України міг відмовити у задоволенні касаційної скарги та залишити вирок без змін, скасувати вирок та закрити кримінальну справу, скасувати вирок та направити справу на нове розслідування або судовий розгляд, або змінити вирок (див. наведені у пункті 41 статті 396 та 398 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року).

67. У своїй касаційній скарзі заявник заперечив вчинення злочину, у якому його обвинувачували, та стверджував, що суд першої інстанції надав надмірної ваги його визнавальним показам, які, як стверджував заявник, було отримано внаслідок жорстокого поводження та із порушенням його права на захист. Він просив Верховний Суд України скасувати вирок та направити справу на нове розслідування. Отже, питання, які мав розглянути Верховний Суд України, вирішуючи питання щодо відповідальності заявника, стосувалися як фактів, так і права. Верховний Суд України мав здійснити повну оцінку вини або невинуватості заявника у вчиненні злочинів, що йому інкримінувалися.

68. Суд також зауважує, що зазначене провадження було надзвичайно важливим для заявника, якому суд першої інстанції призначив покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Також важливо зазначити, що хоча ані заявник, ані його захисник не були присутні на судовому засіданні, на ньому був присутній прокурор. З тексту рішення Верховного Суду України від 18 квітня 2006 року випливає, що під час судового засідання прокурор робив усні заяви та переконував суд залишити вирок суду першої інстанції без змін.

69. Беручи до уваги кримінальне провадження щодо заявника в цілому і з урахуванням вищезазначених міркувань, Суд вважає, що присутність заявника на засіданні суду касаційної інстанції була надзвичайно важливою для надання Верховному Суду України можливості належним чипом вирішити поставлені перед ним питання та забезпечити рівність сторін.

70. Суд також зазначає, що, відмовивши у задоволенні клопотання заявника про виклик його у судові засідання для дачі пояснень, Верховний Суд України без жодних обґрунтувань просто послався на відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу України, чинні на час постановлення ухвали. Проте редакція положення, на яке посилався Верховний Суд України, набрала чинності тоді, коли скарга заявника вже знаходилася на розгляді Верховного Суду України. Якщо нововведений строк мав починатися з 21 грудня 2005 року, дати вручення першого варіанту оскаржуваного вироку, то у справі заявника нове положення повинно було б застосовуватися ретроспективно, оскільки норма, що набрала чинності 7 лютого 2006 року, вимагала від нього подання клопотання про виклик у судові засідання для дачі пояснень до 21 січня, тобто до того, як набрали чинності зміни до законодавства. Більше того, видається, що за новим законодавством Верховний Суд України, не будучи зобов'язаним задовольняти несвоєчасно подане клопотання заявника про виклик його у судові засідання для дачі пояснень, міг задовольнити клопотання заявника на власний розсуд. Якщо строк мав починатися з 20 січня 2006 року, дати вручення остаточного варіанту оскаржуваного

виroku, то станом на момент, коли заявник подав своє клопотання про виклик його у судові засідання для дачі пояснень, він ще не закінчився. Незалежно від того, яким з двох підходів керувався Верховний Суд України, постає питання щодо обґрунтованості його ухвали з огляду на право на справедливий суд. Жодного альтернативного тлумачення норм не було надано.

71. Суд також зазначає, що клопотання заявника про виклик його у судові засідання для дачі пояснень було подано 17 лютого 2006 року, а судові засідання проводилося через два місяці по тому, 18 квітня 2006 року. Суд також зазначає, що Уряд не вказував, що задоволення клопотання заявника призвело б до необхідності перенести судові засідання (див. для порівняння вищенаведене рішення у справі «Ермі проти Італії» (*Hermi v. Italy*), п. 20).

72. З огляду на вищезазначене Суд доходить висновку, що відмова Верховного Суду України у задоволенні клопотання заявника про виклик його на засідання суду касаційної інстанції для дачі пояснень призвела до непропорційного обмеження його права на захист, а з огляду на присутність представника прокуратури – до порушення принципу рівності сторін. Отже, вона не відповідала гарантіям справедливого суду, закріпленим у пункті 1 та підпункті «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.

73. Відповідно, у зв'язку з відмовою у задоволенні клопотання заявника про виклик його на засідання суду касаційної інстанції для дачі пояснень також було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у поєднанні з підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.

II. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

74. Заявник також скаржився, що з ним жорстоко поводитися працівники слідчих органів і йому давали психотропні лікарські засоби, що порушували його здатність зосереджуватися; що усі його адвокати погано виконували свої обов'язки; що працівники прокуратури примушували свідків надавати неправдиві свідчення; що суди не були ані незалежними, ані безсторонніми, оскільки його було визнано винним у вчиненні злочинів, які він не вчиняв; що його затримання було незаконним, оскільки його вчасно не повідомили про причини затримання та не доправили до судді; що у нього не було можливості ініціювати провадження для швидкого вирішення питання щодо законності його затримання; що його мати страждала у зв'язку з його незаконним переслідуванням та поганим виконанням адвокатом Н. своїх обов'язків, а також що органи влади ігнорували подані ним численні клопотання та скарги. У зв'язку з вищезазначеними скаргами заявник посилався на статті 1, 3, 5, 6, 8, 13, 14, 17 та 34 Конвенції.

75. Розглянувши ці скарги з урахуванням усіх наявних у нього документів та тією мірою, якою вони охоплюються його компетенцією, Суд вважає, що вони не виявляють жодних ознак порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією.

76. Із цього випливає, що ця частина заяви має бути визнана неприйнятною як явно необґрунтована відповідно до підпункту «а» пункту 3 та пункту 4 статті 35.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

77. Статтею 41 Конвенції передбачено:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.»

A. Шкода

78. Заявник вимагав 140 000 євро відшкодування моральної шкоди.

79. Уряд стверджував, що вимоги заявника є надмірними та безпідставними.

80. Суд вважає, що завдані заявнику страждання та розчарування неможливо компенсувати самим лише визнанням порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції. При цьому Суд вважає, що сума, яку вимагає заявник, є надмірною. Зважаючи на характер питань у цій справі та здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 3000 євро відшкодування моральної шкоди та додатково суму будь-яких податків, що можуть нараховуватися.

B. Судові та інші витрати

81. Впродовж відведеного строку заявник не подав жодних вимог щодо компенсації судових та інших витрат. Відповідно, Суд нічого за цим пунктом не присуджує.

C. Пеня

82. Суд вважає за належне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* прийнятними скарги щодо відсутності доступу до захисника на початковому етапі розслідування та відсутності у заявника можливості брати участь у засіданні суду касаційної інстанції (пункт 1 та підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції), а решту скарг у заяві – неприйнятними;
2. *Постановляє*, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у поєднанні з підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції у зв'язку з відсутністю доступу до захисника на початку розслідування;
3. *Постановляє*, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у поєднанні з підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції у зв'язку з відсутністю у заявника можливості брати участь у засіданні суду касаційної інстанції;
4. *Постановляє*, що:
 - (а) упродовж трьох місяців з дати, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна сплатити заявникові 3000 (три тисячі) євро відшкодування моральної шкоди та додатково суму будь-яких податків, що можуть нараховуватися; ця сума має бути конвертована у валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;
 - (б) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти;
5. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 15 січня 2015 року відповідно до пунктів 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
(*Claudia Westerdiek*)
Секретар

Марк Віллігер
(*Mark Villiger*)
Голова